

„A szeretet nemtelen kegyelme”

Nádas Péter: Az égi és a földi szerelemről

Nehéz lenne megmondanom, mit is gondolok, érzek, élek át, amikor Nádas Péter új könyvét olvasom. Van-e nekem egyáltalán valami szerepem abban, hogy azt gondolom, amit, vagy csak én vagyok a magam semmi létéből fölbukkanó Echo, aki Nárcisszosz, azaz Nádas Péter csakis önmagának elmondott mondatait öklendezem bárgyún vissza, mert nem értem, mert meg nem tudom emésztetni, mert nem tudom, hogy ezt magamba is fogadhatom akár, nem kell ellöknöm, pedig ahhoz szoktattak. De természetesen a kritikus biztosítja Nádas Péternek a kibúvót, akár arról

is lehet szó, hogy írt egy könyvet, amelyben beszél valamely Nárcisszosz, akivel én, az olvasó úgy vagyok, ahogy leírtam az előbb. Csakhogy, íme a visszakozz: megtudjuk, hogy a könyvben foglaltak egy valóban elhangzott előadást és annak a kommentárjait tartalmazzák, ami viszont az alkotót ide szegezi a mi sótlan itt és mostunkba, ahol aztán a beszélő valósága megengedi, hogy egy konkrét emberért ragojunk vagy egy konkrét emberre mutogassunk, hogy ni, miket mond!

Azonban bármit is szólnék a könyvről, annak előtte ki kell jelentenem, hogy olvastam Nádas Péter neve alatt az *Emlékiratok könyvét*, illetve az *Évkönyvet*, és eme két szöveg — abban az esetben, ha azt a nevet látom, hogy Nádas Péter — aktívvá válik tudatomban, és amit pedig épp olvasok, vagy az előbbi két szöveg folytatása lesz, vagy az előbbi két szöveg kommentárja; illetve, ha nem tudom, hogy mit is vettem a kezembe, akkor a két könyv válik kommentárrá, azzá a tudássá, amely *dialogizálja*, újabb tudás lehetőségévé teszi a jelen szöveget. Az *Emlékiratok könyve* és az *Évkönyv* történet, olyan történet, amely meghatározó — mármint minden további Nádas Péter-szöveget meghatározó. Mindegy, hogy verset, esszét vagy interjút olvasunk is a *név* alatt, a *név már* eleve tartalmazza a történetet, amely misztériumként mondja rá magát minden újabb szövegre, így az új szöveg akár még üressé, fölöslegessé is válhat — „Ezt minek írta meg?“, kérdeznénk —, vagy válhat akarata ellenére egyszerű parafrázissá.

Első olvasásra bizony nekem is állandóan az járt az eszemben, hogy ezt minek írta meg az alkotó, hiszen minden gondolatára visszaemlékezhetünk az *Emlékiratok könyvében*. Ráadásul, ott még sűrűbbre metaforizálva vagyon minden. Nem azt mondom, hogy *Az égi és a földi szerelemről* lazább szöveg, sőt: ennek a könyvnek az egyik baja az, hogy sűrített diskurzusa megfájdítja az olvasó fejét, elidegeníti magát a sok lehetséges Echótól. Ugyanis ezt a könyvet vagy nagyon lassan kell olvasni, vagy kétszer, de akkor se gyorsan. Én az utóbbit javaslom a kegyes olvasónak, mivel először sok olyan motívum fogja lekötni a figyelmét, amelyek csak díszek ebben a diskurzusban, s ha megint elolvassa a könyvet, meg fogja látni, hogy ott a történet — ami annál izgalmasabb, mert hogy ez a könyv nem elbeszélés, hanem valami köztes az esszé és a „széppróza“ között, nevezzük hát szép szövegnek, vagy még inkább az *elbeszélés lehetetlensége elbeszélésének*.

Persze vissza kell térjek ahhoz, amiről már szoltam, hogy az olvasóban akár eleve elmondattatott a történet, a Nádas Péter-misztérium.

Egyszer egy fiatal irodalmár azzal kommentálta az *Emlékiratokat*, hogy vannak emberek, akik úgy beszélgetnek, hogy az *Emlékiratok* egy-egy fejezetének a címét említik a másiknak, és az viszont ezt teszi. Csak akkor lepődött meg az ifjú ember, amikor meghallotta, hogy bizony vannak olyanok is, akik oldal- és sorszámmal kommunikálnak. Majdnem ide írtam egy számot, talán majd később.

Úgy gondolom, hogy Nádas Péter két nagy könyve kánon, amelyhez képest olvasom a többit és a többiekét. *Az égi és a földi szerelemről* azért is van nagyon kényes helyzetben a befogadás szempontjából, mert nagyon valószínű, hogy nem olvasták annyian az *Emlékiratok könyvét*, hogy a számok közönségre utalának. Ha pedig az olvasó nem ismeri azt a történetet, amely eredetként szolgál ama tudáshoz, amivel *Az égi és a földi szerelemről* megérthető, illetve amit az bővít, akkor ez a könyv nehéz, és attól tartok, hogy fölösleges olvasmány lesz.

Am annak sem ajánlom ezt az újabb szöveget, akinek bármely kifogása volt az *Emlékiratokkal* kapcsolatban. Szidni ugyan nem szidták, de bizony sokan igyekeztek gyorsan egy másik történettel helyettesíteni, olyannal, amely összeegyeztethető a köznapiság létével a történetével, amelyet nem kell kitisztíttatnom az *én kis mosodámban*. Az Ágnes asszony típusú olvasónak figyelmébe ajánlom, hogy lapozzon a cím elolvasása után rögvést a 144. oldalra, és a 13—15. sorban meg fogja lelni azt, amire hivatkozva ezt a könyvet is leteheti, hiszen úgyis csak erre a három sorra emlékezze a másfélszáz oldalból.

A könyvet aktualitás keretezi, a könyv megalkotásának *története*. Fialok ösztökélésére, hogy mondaná el a *nőről* és a *férfiről*. Megrettentem, amikor ezt láttam,

talán csak nem Tamás apológiáját fogom olvasni?, gondoltam reményt és olvasásra hajtó vágyat veszítve. Kedvem és vágyam jó darabig nem is tért vissza, mert a könyv első része, a *Bevezető az égi és a földi szerelem témájába: ösképek képmásai* nem dolgozik az olvasó kedvéért. Nem szerencsés az *allegóriát* egy szövegnek rögtön az elején alkalmazni, vagy nem ilyen mértékben, vagy legalábbis nem értekező szándékkal írt műben. Nárcisz és Echo allegóriája kommentárral együtt szerepel ugyan, de Nádas Péter szövegében a kommentár sem a köznapi nyelv és tudás szintjén létezik, hanem annak metaszintjén, vagyis az olvasóra is marad feladat, nem kevés, hogy megfejtse magának a szöveget. Nárcisz és Echo allegóriája az ön-reflexió értelmezésére ad alkalmat, ahol is a tudás mikéntjét az egyén és a más, valamint a tér és az idő hálója szabja meg. Ezekből igazán a más, illetve az idő fontosak könyvünk első részében. Echo bárkinek a „mása”, „Lételem az a feltétele, hogy másnak legyen szavakkal kimondható fogalma ugyanarról a létről, amiről neki nincsen fogalma.” (16:28—30) Nekem úgy fejtett föl az allegória, hogy magamat csakis Echo szerepében tudtam, ami engem, az olvasót az abszolút kiszolgáltatott, saját létét (az olvasás ideje alatt) nem birtokoló úrrá tett, aki számára a könyv, jelen esetben Nádas Péter *Az égi és a földi szerelemről* című könyve a mindenséget jelenti, amely akkor ad nekem létet, amikor visszhangként mondom újra azt, amit ő mond. Az olvasás létet kölcsönöz nekem — azért csak kölcsönöz, mert mihelyst leteszem a könyvet, eltűnik annak mindensége, meg akkor nincs is szükségem ilyen kölcsönökre. De meg is fordíthatjuk: a könyv is tekinthető Echónak, és imígyen a szavak úgy nyernek jelentést, hogy keresztülfolynak tudatunkon és lelkünkön, és ebben a kettős kohóban a mi életünknek megfelelő anyaggá ötvöződnek. De úgy is mondhatjuk, hogy a szavak az olvasó lelkének visszhangjai. Ha ez utóbbi megoldást választjuk, akkor az olvasás afféle időbeli utazás, amelyet belső térben, a lelkünkben teszünk, és az út állomásai azok a kultúrafajok, amelyekre Nádas Péter többször hivatkozik: a jelen mentális kultúrájából visszafelé megyünk a mitikus, a mágikus, majd végül az archaikus kultúraállapot felé. Mi itt ülünk, és most olvassuk a könyvet, de tudatunk és lelkünk utazást tesz azokban a tudatállapotokban, amelyek megismertlik az egyénben a faj történetének kultúraállapotait. Az olvasás beavatási szertartássá válik, ahonnan mint beavatottak, továbbjutunk a tiltás birodalmába, ahol istenekkel és szerelmekkel találkozunk (saját szerelmekkel), hogy aztán elérjük az Egyet, az egy-séget, *ember* voltunk lényegiségét. S ez a végső állomás maga az élet, amelynek leírására nem alkalmasak szavaink, mivel nem arra jók. Némán és iszonyodva tesszük le a könyvet, mert megjártuk a magunk varázshegyét és titkos barlangját. Beavattattunk. Csakhogy miért van az, hogy ezt a beavatást ugyan egy kitüntetetten más tudás kíséri, mégis mintha szándékosan akarnánk minél hamarabb elfelejteni azt, miután befejeztük a könyvet? Ezért is látom kiváltképp falra hányt borsónak Nádas Péter könyvét. Nem a megértés és az ember-lét lesz az olvasás eredménye, ha egyáltalán elolvassák, hanem az ember-lét felejtése. Létfelejtés. Ez persze nem ily hangzatos és filozófiai absztrakció formájában megy végbe, hanem egyszerűen vagy azt mondjuk majd, hogy Nádas (nem Nádas Péter) itt kicsit zavaros; vagy hogy az értekező próza oly mértékben lirizálódik (ti. nélküli az értelmezés megadott támpontjait), hogy nem tudni, mit akar Nádas; vagy ha netán irodalomtörténészféle az olvasó, gyorsan behelyezi a fejlődési sorba, a történet *tört-én-étebe* az opuszt, csak ne kelljen róla beszélni — csak ne kelljen megint elolvasni; vagy ha mégis ráadná fejét, hát bemutatja a párhuzamos motívumokat a többi Nádas-szöveggel, azaz helyettesít. Mindezek olyan történetek, amelyek szalonképessé teszik a mentális kultúrában a megelőző állapotok történéseit, netán meg nem történté teszik azokat. Márpedig az olvasás soha nem a történet meg nem történté tétele — vagy csakis az.

Nádas Péter könyve beavatás egy olyan más tudásába a létezésnek, amely a mi köznapi tudásunkat meglehetősen hiányosnak és előítéletesnek mutatja, amelynek az alapja az, hogy a mi köznapi tömeges méretű önszemléletünk (ez persze képzelet) a helyettesítésen alapul, mi szeretjük a metonímiákat és az eufémiákat, ame-

lyeket a lét helyett mondunk. Tulajdonképpen a nyelv mint olyan, afféle metonimizáló processzus, hiszen minden jele megegyezésen alapul, és csak szórványosan őrzik a nyelv egyes részei — a nevek és a káromkodások például — a mentális előtti kultúrák emlékeit.

Ha viszont beavatásként nézzük a könyvet, akkor a bevezető allegória szerepe az, hogy szerepébe helyezi az olvasót, aki választhat: Nárccisz vagy Echo. Tulajdonképpen mindegy, mert a végeredmény a lényeges, az pedig az *önszemlélet* állapota. Nárccisz a másban határozhatja meg önmagát, Echót pedig a más határozza meg. Szertefoszlik az önazonosság mítosza. Hogy ki vagyok? Csak elmondani, pontosabban elbeszélni tudom, én a történet vagyok. Nevem jelzi azt a misztériumot, amelyen végig kellett menjek, hogy azzá lehessenek, aki vagyok. Persze, a misztérium nem illeszkedik mentális kultúránkba, így azt el is felejtjük, mert nem tudunk vele mit kezdeni, és megelégszünk a megengedett történetekkel: Jézuséval — ami a misztérium —, a hősökével, és azzal a történettel, amelyet készségesen elmondunk, mikor megkérdezik, kik is vagyunk. Csakhogy ez a történet és a misztérium nem azonosak. Az utóbbi ma esetleg a pap, de leginkább az *elmeorvos* terrénuma. Bár ennek ellenére nem tűnik el nyomtalanul, ott van *elszólásainkban*, azokban az *elírásokban*, amikről nem tudjuk, hogyan is követhettük el őket. Embert elvétéseiről, madarat tolláról. Nádás Péter a nyomdai szedő félreütésein mutatja meg azt, ami alapvetően, tényszerűleg általában igaz, hogy az ember leírható az általa elvétett hibák által — az ember a hibák rendszere. A hibák úgy keletkeznek, hogy valamely ősbibb tudatrétgünk önkontrollunk pillanatnyi zárata miatt sikeresen megnyilvánul, holott az ő sorsa a feledés, vagy „szebben”: az elfojtás lenne. Megmutatkozik hát a másik szöveg. Ha szádba adom szavaimat, mikor azokat visszamondod, Echo, tudni fogom, ki vagy, mert mindig ott, illetve úgy rontod el, ahogy az rád jellemző.

Tulajdonképpen a nyelv elleni véték, amit ebben a könyvben az alkotó művel, hiszen megerőszakolt szavakkal ül szemben az olvasó, és azért nem tudja, mit is olvas, mert valaki fölírta a megállapodást, amihez képest valami az, ami, olyan, amilyen. Méghozzá úgy tette, hogy gyakorlatilag azt mondja; a nyelv erőszak szüleménye, amelyben az ember megfosztatik lehetőségeitől, vagy legalábbis korlátozódik azokban. Isten, ember, szabadság — mind-mind olyan fogalmaink, amelyeknek a lehetőségeiről fogalmunk sincs, mert zsinatok, anatómusok és pszichiáterek, politikai bizottságok ülései határoztak abban, egyeztek meg afelől, hogy ezek a szavak mit is jelölnek.

A könyv szerkezete természetesen értelmezhető retorikusan és poétikusan is. Az előbbi szempontjából a diskurzust kezdő allegória megígéri, hogy a könyv az *egyén* és a más kölcsönösségét tartalmazó *ember* fogalmát fogja tisztázni, ahol is az ember nem határozható meg férfiként és nőként, hanem „csak” emberként. Ezután pedig kitérők, epizódok sorozata szolgál arra, hogy példázza a kezdeti allegóriában ki (nem) fejtetteket, hogy aztán a meglehetősen egyoldalú érvelés konklúzióját megvonja a szerelem fogalmának meg (nem) határozásában. Poétikailag ez a szöveg keretes cselekményt tartalmaz, noha a záró keretben csak imocik formában találjuk meg majd a kezdet tükröződését. A bevezető allegória Nárccisz és Echo idillje — az idill nem a mi korunk, nem a mi kultúránk műfaja! — amit aztán rövid átvezetés, az utazás a buszon köt hozzá a három eseményhez, a *lakomához*, a *futáshoz* és a *beavatáshoz*. A lakoma és a befejező rész, a tulajdonképpeni előadás ismét egy keretet alkot, hisz témájuk a szerelem, a 144. oldal definíciója volta-képpen többször előkészítetik itt. A futás, amely ismerős az *Évkönyvből*, a „kaland”, önmagunkban megélhető. A beavatás pedig megmutatja, hogy a szeretet és az agresszió, a nyelv konkrét és mítikus rétege (a rámutató és a sugalmazó volta) hogyan teszi megélhetővé (vagy megélendővé?) az „életet”. Az alantas nyelvi megnyilvánulások értelmezése nem alantassá, hanem nagyon is fonségessé teszi a nyelvet, imígyen azt, amittől iszonyodik az ember a fizikai realitásban, azt csodálja férfi és nő, mikor is káromkodnak. Ez a rész valamiféle Sanctus, amely előkészíti az előadás

szövegét, amelyben az *ember* fölemeltetik az „önismeret nyelvéhez”, a nyelvhez mint lehetséges önismerethez. S ha ezen a nyelven elmondjuk életünk, beszélünk magunkról, meg fogjuk látni, hogy a szerelemről szóló diskurzus valóban Létezésünk siratásának a lezáró része. Mi vagyunk Isten fekete bárányai. Csakhogy itt mindenki önmagát feszíti meg, egyáltalán már azzal, hogy megszólal.

Nem örülök ennek a könyvnek. Nem jó ez a könyv. De a misztérium esetében nincs értelme annak jószágáról beszélni. Jó áldozópap nincs, vagy ha van, nincs áldozat! Mégis inkább arra kérem Nádas Pétert, hogy *a történetet írja*, mert a miénket nem jó olvasni — erre bárki ráébredhet, ha elolvasta a könyvet *Az égi és a földi szerelemről*. (Szépirodalmi, 1991.)

ZSÉLYI FERENC